T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE KUVAYIMİLLİYE, DÜZENLİ ORDU VE CEPHELER PANELİ (16 MAYIS 2014)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı

ANKARA 2014

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE KUVAYIMİLLİYE, DÜZENLİ ORDU VE CEPHELER (16 MAYIS 2014)

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2014

ISBN
978-975-409-690-3

KKSN
7610KK0469654

SAHİBİ
Tuğg.Necdet TUNA

SORUMLU MÜDÜR
Tnk.Kur.Alb. Özkan ULUTAŞ

YAYIN KURULU
Öğ.Alb. Ali BAL
Dr.Öğ.Yb. Hüsnü ÖZLÜ
Tar.Uzm. Dilek GEYVE

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ
İlkay SARIKAYA

KAPAK
Mehmet Akif AK

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI : 2014/67

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER III

İstiklal Harbi'nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş

Prof.Dr. Kemal ARI 1

Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi

Prof.Dr. Hale ŞIVGIN 13

Doğu Cephesi'nin Değerlendirilmesi

Doç.Dr. Hakan UZUN 33

Batı Cephesi'nde Muharebelerin Genel Değerlendirilmesi

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN 47

Türk İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi

Prof.Dr. Ergün AYBARS 63

İSTİKLAL HARBİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN YAPILANMASI VE DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

Prof.Dr. Kemal ARI*

1. Giriş

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşunu gerekli kılan koşullar, önce işgaller karşısında İstanbul Hükûmetinin çaresiz durumuyla ve tepkisiz duruşuyla başladı. Bunlara İstanbul Hükûmetinin hem içte hem de dışta yanlış politikaları eklendi. Mondros Bırakışması'ndan beri ardı ardına gelen hükûmetler, ülke sorunlarına kalıcı çözüm bulma iradesinden uzak bulunuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK), Anadolu'da ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerine vurgu yaparak başladığı kutsal yolculuğunda halkla yakın ilişki içinde bulunmaya çalışıyordu. Ayrıca o, izlenen politikaların yanlışlığından ve ülkenin içine düşürüldüğü ağır kargaşadan dolayı iyice umutsuzluk içinde bulunan, bırakışmadan sonra görevlerinden açığa alınan ya da hâlâ görevde olsa bile ülkenin gidişinden yoğun kaygı duyan sivil ve askerî bürokratlarla ilişkiye geçerek kafasında çoktandır olgunlaştırdığı çözüm yoluna destek arıyordu. Önce ulus tehlikenin farkına varmalıydı. Onun üstünde, on yıldır süren yoğun savaşların yorgunluğu ve bıkkınlığı vardı. Ancak bu yılgınlık hâli derhâl bir yana bırakılmalı, ulusal amaç doğrultusunda bir ulusal savaşı ulus göze alabilmeliydi. Bunun için de sorunun ve tehlikenin boyutlarını anlamak kadar, bu amaca doğru yürürken başarıya ulaşabilmek için örgütlü biçimde hareket etmek o denli önemliydi.[1] Ülkenin haksız biçimde işgal edilmesi sırasında yaşanan kanlı olaylar ve kitlesel yıkımlar, onca yorgunluk ve yılgınlıktan sonra, bu bezginliği toplumun üzerinden atması için önemli bir ortam yarattı. Ülkenin her yanında düzenlenen mitinglerle örneğin İzmir'in işgali ülkenin dört bir yanında kınanıyor; bu toplumsal psikoloji, ülke için gerekirse her bir yurttaşı, her türlü araçla savunmaya yönlendiriyordu. Bu arada işgaller kanlı ve kıyıma varan bölgesel konumuyla sınırlı kalmıyor, bilinçli biçimde işgal alanları genişletiliyor; işgal güçleri her işgal edilen yerde sayısız yeni kıyımlar ve haksız uygulamalara yöneldikçe tepki, direniş ve örgütlenme düşünceleri daha da etkili biçimde toplum vicdanında ses getiriyordu.

2. Genel Durum

Ülkenin resmî ve belli yerlerine konuşlandırılmış askerî birimlerinin bu işgallere karşı koyacak ne gücü ne de bu yönde aldıkları bir emir vardı. Ordu büyük ölçüde terhis edilmişti. Kalan kıtalar ise daha çok Mondros Bırakışması'nın kurallarının yerine getirilip getirilmediğini denetleme görevini üstlenmişlerdi. Bu ortamda, ulus yaygın bir umutsuzluk içinde, her türlü hakaretle yüz yüze bulunuyor; direniş yönünde kimi yurtseverlerin çabaları da adına Heyetinasiha dediğimiz öğüt kurullarınca din adına köreltiliyordu.

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

[1] Genel görüntü için örneğin bk.: Gazi Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, C I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989.

Bu süre içinde Anadolu'da haksız işgallere ve Türk halkına reva görülen her türlü acımasız kıyım politikalarına karşı ulusun kendi bağrından çıkan ulusal güçler (Kuvayımilliye) kendi öz iradelerine dayanarak ulusal onuru korumak için silaha sarılmışlardı. Kuvayımilliye güçleri Doğu Trakya'da, Güney Anadolu'da, Batı Anadolu'da ve Karadeniz Bölgesi'nde değişik ad ve unvanlarla bu uğurda silaha sarılmışlardı. Bunların birçoğunun, kendi bölgesinde bulunan askerî kurumlarda ilişkileri olduğu da gözlemlenmekteydi. Kongreler döneminde Kuvayımilliyenin oynadığı önemli işlev açıkça görülmüş, bu dağınıklığın ortadan kaldırılması ve daha güçlü bir etken olarak bu yapının bir birlik çatısı altında toplanması için de çabalar harcanmıştı. Bir sivil örgütlenme biçimi olan ve ülkenin kurtuluşu için çözüm arayan Müdafaayıhukuk örgütleri gibi bu ulusal güçlerin daha merkezî bir yapıya ulaştırılması ve koordineli çalışması için çabalar da harcanmıştı. Nitekim Heyetitemsiliyenin bir kararı uyarınca 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Umum Kuvayımilliye komutanı olarak görevlendirilmişti. Bu yeni görevlendirme, Anadolu'da ulusal direnişin örgütlenmesi sürecinde, ulusal güçlerin de bu yapıya eklemlenmesi yönünde bir istencin varlığını göstermekteydi.

Bu olup bitenlerden ülkeyi işgal eden istilacı ülkelerin hükûmetleri gibi İstanbul Hükûmeti de yakınmaktaydı. O, değişik yerlere gönderdiği öğüt kurullarıyla halkın içinden doğacak direnme ruhunun işleri daha da kötüye götüreceğini ileri sürüyor; halkın kutsal din duygularını kullanan fetva ve fetvalarla desteklenmiş fermanlar kullanmaktan geri kalmıyordu.

İstanbul 16 Mart 1920 günü kanlı biçimde işgal edildi.[2] İstanbul işgal edildiğinde yurtsever kesimlerin baskısıyla çoktandır kapalı olan Osmanlı Meclisi açık bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, zaten düşman baskı ve tehdidi altında olan İstanbul'da toplanacak bir meclisin yurt sorunlarına çözüm üretebileceğini düşünmüyordu. Bu nedenle meclis açılacaksa bunun Anadolu'da, özellikle de Ankara'da toplanmasını savunuyor; bu yolda öneri ve uyarılarda bulunuyordu. Bu isteği gerçekleşmeyince Meclise giden milletvekillerinden bir grup oluşturdu. Adına Felahıvatan denilen bu grup, Anadolu'nun tam bağımsızlık tezlerini Mecliste anlatacaktı. Bunda da başarılı olundu. 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misakımillî, bütünüyle Mustafa Kemal Paşa'nın kaleminden çıkmıştı.[3] Bu ulusal ant, bütün dünya uluslarına karşı, Türk ulusunun varlığını garanti altına alacak tam bağımsızlık ilkelerini içeriyordu.

Ancak bu gelişmelerden rahatsız olan İtilaf devletleri, Osmanlı Meclisimebusanını kapatmaya karar verdiler. 16 Mart 1920 günü İstanbul kanlı biçimde işgal edildi. Osmanlı Meclisi dağıtıldı. Pek çok milletvekili

---

[2] Şerafettin Turan; *Türk Devrim Tarihi*, C II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 19998, s. 104. Ayrıca bk.: Gürkan Fırat Saylan; "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)" *Marmara Üniversitesi Öner Dergisi*, C II, S 41, Ocak 2014, s. 25.

[3] Ayrıntılı bilgi için bk.: Nejat Kaymaz; "Misakımillî Üzerine Yapılan Tartışmalar", *VIII. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, 1977.

tutuklanarak Malta'ya tutsak olarak götürüldü. Buna karşılık olarak Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Erzurum'da Albay Ravlinson başkanlığında bulunan ve bırakışma uyarınca toplanacak silahların gözetiminden sorumlu askerî kurul üyeleri tutuklandı.[4]

Artık Meclisin İstanbul'da görev yapmasına izin verilmediğine göre hem Mustafa Kemal Paşa'nın öteden beri savunduğu düşünceler doğrulanmış oluyor hem de Meclisin Ankara'da toplanması için girişimlerin önü açılıyordu. Böylece 23 Nisan 1920 günü seçilmiş milletvekillerinin katılımıyla Meclis açılmıştı.

a. Kuvayımilliye

Anadolu'da ulusal bir meclisin ortaya çıkışı, karşı tarafı büyük bir kızgınlığın içine itmişti. Bu oluşumun Türkler açısından önemi büyüktü. Ancak öteki taraf, yani işgal güçleri ve onun destekçileri bu oluşumu içlerine sindiremiyorlardı. O zamana dek Yunan saldırıları ve yayılmacılığı kendisini gösterdikçe ve başka yerlerde de onların yerli iş birlikçileri eyleme geçtikçe Türklerin içinden yurtsever kişi ve gruplar ortaya çıkıyor, bu haksız saldırılara kendi güçleriyle karşı koymaya çalışıyorlardı.

Bunlara Kuvayımilliye deniliyordu, yani ulusal güçler... Halkın bir kısmı onlar için "*Kuvvacı*" diyordu. Batılı yayınlarda ise önce eşkıyalar olarak adlandırılan bu grup için bir süre sonra "*milliyetçiler*" deyimi kullanıldı. Kuvayımilliyeyi işgal yörelerinin toplumsal yapıları ortaya çıkarmıştı. Kimisine "*efe*" deniyor, kimisi de efelere bağlı "*zeybekler*" olarak nitelendiriliyordu. Giyimleri, gelenek görenekleri, oturuşları, duruşları ve tavırları kendilerine özgüydü. Anadolu efsanelerinde görülen tarihsel kahramanların o döneme uyarlanmış ardılları gibiydiler. Onları birleştiren ortak değer, yurt sevgisiydi. Onlar, Anadolu dağlarında göz göz yanan bağımsızlık meşaleleri gibiydiler. Bu dönemde, Kuvayımilliye güçlerinin yanı sıra pek çok yerde müdafaayıhukuk kurulları da oluşturulmuştu. Hemen her yerde yurtseverler, kongreler toplayarak ülkenin içinde bulunduğu durum üzerine çözümler arıyorlar, o günkü gelinen noktada silahlı mücadeleden başka çözüm görmüyorlardı. Terhis edilen ve kalan subaylar, yurt savunmasında en öndeydiler. Onların önemli bir kısmı bu sivil oluşumlarla temasa geçerek bulundukları yerlerde direniş cepheleri oluşturmaya çalışıyorlardı. Balıkesir, Aydın, Denizli gibi yerlerde bu hareketler çok canlı biçimde görülüyordu. Yunan ordusu iç bölgelere doğru ilerledikçe ve yoğun kıyım ve yakıp yıkma eylemleri gerçekleştirdikçe ulusal vicdan sızlıyor, gerek işgal edilen yerlerden kaçanlar gerekse henüz işgal edilmemiş yerlerde müdafaayıhukuk hareketiyle bağlantılı olan kişiler bu harekete katılıyorlardı. Aklı eren kişiler, düşman ilerleyişine karşı örgütlenmekten başka çözüm olmadığına inanıyorlardı. Ancak her bir yörede, kendi içinde ortaya çıkan örgütlü yapıların aralarında ortak bir bağ bulunmadığı sürece, bu tür hareketler yerel kalmaktan öteye geçemezdi. Önce yerleşik birimlerde kuşkuyla karşılanan

[4] Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Goloğlu; Erzurum Kongresi, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, çeşitli sayfalar.

bu kişiler, bir süre sonra düşman zulmüyle karşılaşan kişiler için umut kaynağı olmuştu. Kimi yerel yöneticiler ve bürokratlar da bu güçlere destek veriyorlardı. Anadolu'da Yunan ya da öteki güçlerin eylem ve girişimlerine karşı, sivil-asker bürokrat ve yer yer de eşraftan kişilerin öncülüğünde, halk temelli bir örgütlenme biçimi kendisini göstermeye başlıyordu.

Ancak bu oluşumlar, belli bir merkezden yönetilmiyordu. Düzensizlik yaygındı. Ellerindeki silahlar oradan buradan derme çatma hâldeydi. Değişik ülkelere ait fabrikalarda üretilmiş ve aralarında standart ölçüler olmayan bu silahların, cephane ve gerekli aygıtlarını bulmada zorluklar yaşanmaktaydı. Bu sorunu aşmak için kimi ara çözümler üzerinde durulsa da düzenli bir ordunun karşısında dağınık sivil güçlerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de buydu. Bunun dışında lojistik destekleri sağlamak açısından da zorluklar vardı. İlerleyen düşman ordusuna karşı değişik cephelerde elde edilen başarılar giderek yerli halk arasında desteklenmelerine yol açtı.[5] Örneğin Aydın'a ilerleyen Yunan askerleri önce büyük bir direnişle karşılaşmış, ardından Yunan birlikleri kentten çekilmeye başlamış ancak bir süre sonra Aydın yeniden Yunan ordusu tarafından işgal edilmişti. Bu tür başarılar başka yörelerde de görülüyordu. Uşak Cephesi'nde Çerkez Ethem'e bağlı birlikler büyük yararlılıklarda bulunmuşlardı. Yine direnişin en başarılı örneklerinden biri Güney Cephesi'nde kendini gösterdi. Antep, Urfa, Maraş, Adana gibi yerlerde düşman onca saldırısına karşın bu kentleri uzun süre ele geçirememişti.

Buna karşın yine de düzenli bir orduya, gayrinizami bir özelliğe sahip olan bu birliklerle karşı koyma olanağı yoktu. Bir kere herhangi bir Kuvayımilliye birimi içinde bulunanlar arasında derin farklılıklar vardı. Örneğin içlerinde okumuş yazmış kişilerin bulunmasının yanı sıra, pek çok Kuvayımilliyeci okuma yazma bile bilmiyordu. Üstelik bu grupların içinde, herhangi bir suç işledikten sonra kendisini bu yapının içine atmış kişiler de bulunuyordu. Adam öldürmüş, başka bir yasal olmayan işe karışmış, hukukun elinden kaçmış kişiler de vardı. Kuvayımilliye gruplarının başında bulunan reislerin ya da efelerin, birbirlerine karşı düşmanlık duyguları ve dolayısıyla karşı eylem çabaları da olabiliyordu. Bu dağınık güçleri tek bir merkezden yönlendirmek için Anadolu'da iradeyi eline alan Büyük Millet Meclisi, Kuvayımilliye Komutanlığı adıyla bir karargâh oluşturmuştu. Bunun başına da Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın pek güvendiği Ali Fuat Paşa getirildi. Bu düzensiz birliklerle iç ayaklanmaların bastırılması için yoğun bir çaba da gösterildi. Ancak bu birliklere reislik ya da diğer bir deyişle başkanlık edenlerin, belli bir merkeze bağlı olarak hareket etmekten öte kendi başlarına buyruk olmaları göze çarpıyordu.

b. Düzenli Ordunun Kuruluşu ve Karmaşa

Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra sıra düzenli ordunun kurulmasına gelmişti. Ancak Mondros Bırakışması'yla birlikte düzenli ordu dağıtılmıştı. Anadolu'da bir biçimde kalmasına izin verilen birliklerde de yoğun

---

[5] Rahmi Apak; *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?,* TTK Yay., Ankara, 1990, çeşitli sayfalar.

firarlar ve mevcut sayılarda eksilmeler vardı. Birliklerde yalnız askerler değil, subaylar da neredeyse erimiş durumdaydı. Askerî birimlerde büyük bir çözülüş yaşanıyordu. Kadrolar boşalmış, askerler memleketlerine dönmüş, subaylar işsiz kalmıştı. Sultan ve halifenin, sırf Kuvayımilliye güçlerini dağıtmak için başvurduğu propaganda da hedefine ulaşıyordu. Yıllar içinde cepheden cepheye koşup durmuş askerlik mesleğindeki kişiler, bu propagandanın etkisiyle hızla firar yoluna gidiyorlardı. Firar edenlerin bir kısmı dağları mekân edinmişlerdi. Bölgede güvenlik denilen şey kalmamıştı.[6]

Bu tarihlerde Büyük Millet Meclisi başkanı ve hükûmet başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da Yunan ilerleyişine başarılı biçimde karşı koyabilmek için düzenli ordu kurulması gerektiğine inanıyordu. Kimi denetimsiz keyfîlikler nedeniyle sivil halkın belli bir kesiminde Kuvayımilliyeye karşı tepkiler de kendini gösteriyordu. Özellikle Çerkez Ethem'in iç ayaklanmaların bastırılmasında başvurduğu aşırı güç, yine elde ettiği başarılardan dolayı kişisel bir hırsla böbürlenme duygusu içine sürüklenerek Büyük Millet Meclisinin otoritesine karşı gelen tavırları rahatsız edici bir boyuta ulaşmış bulunuyordu. Özellikle toplumla ilişkiler yönünden, düzensiz güçlerin büyük olumsuzlukları görülüyordu. Keyfî para toplamak, vergi salmak, askere almak, şiddet uygulamak... Bunlar savaş ortamında, ulusal savaşın toplum temelini sarsan başıbozukluklardı. Önce bu yakınmalar ortadan kaldırılmalı, ardından da ulus kendi düzenli ordusuna kavuşmalıydı.

Çerkez Ethem Bandırmalı bir ailedendi. İki kardeşi daha vardı. Tevfik ve Reşit adındaki bu kardeşleri de Millî Mücadele saflarında yer almışlardı. Ancak Ethem, elde ettiği başarıların verdiği güçle egosuna kural tanımayacak kadar teslim olmuştu. Her başarının kendisine, her başarısızlığın da başkasına ait olduğunu düşünüyordu. Bu arada Anadolu'da ulusal savaş için toplanmış olan kişileri rahatsız edecek siyasal temaslarda bulunmaktan da geri kalmıyordu. Gün geliyor ittihatçıların, gün geliyor solcu akımların etkisinde görünüyordu. Bu çelişik durumu ve kafa karıştıran tavırları doğal olarak onunla ilgili büyük bir güvensizliğe de neden oluyordu. Gezici ve yaklaşık 4.000 atlı askeri olan bu güçlere o dönemde *"Kuvayıseyyare"* deniliyordu.

Müdafaayıhukuk örgütleriyle ilişkisi olduğu bilinen ulusal müfrezeler iki türlüydü: Bunların birincisi seyyardı ve hareket yetenekleri son derece çoktu. İkinci grup ise sabitti. Özellikle bu grup da, silahaltında bulunanların dışında eli silah tutan kişileri kapsamıştı. Müfrezeler oluşturulurken manga, takım, bölük gibi bir yapılanma dikkate alınmıştı.[7] Bu gruplar gereksinim duydukları gıda, silah, mühimmat ve para gibi şeyleri elde etmek istediklerinde doğrudan halka ya da düzenli birliklere başvurarak yardım istiyorlardı. Silah

---

[6] Ayrıntılı bilgi için bk. Sina Akşin; *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele,* Cem Yay., İstanbul, 1983.

[7] Ahmet Emin Yaman; "Millî Ordudan Düzenli Orduya", *Atatürk Yolu Dergisi,* II/ 6 (Ankara 1990), s. 378.

dağıtımları da askerî kıtalardaki düzene göre yapılacaktı. Her müfrezenin bir sorumlusu bulunuyordu. Silah ve mühimmat dağıtımı yapılırken kefalet sistemi uygulanıyor; dağıtılan şeyler düzenli biçimde numaralandırılarak defterlere kaydediliyor ve bütün bu işlemler müfreze başkanlarının sorumluluğunda yapılıyordu. Yine sağlık hizmetleri ve ödüllendirme de bu düzen içinde yapılmaktaydı. Sivil müfrezeler ile düzenli birlikler arasındaki iletişim ve eş güdümü, Kuvayımilliye Dönemi'nde Heyetitemsiliye yerine getirmekteydi.[8] Pek çok terhis olmuş subayın ya da görev yapmakta olup bu müfrezelerle ilişkisi olduğu saptanan öteki subayların varlığından ve faaliyetlerinden Osmanlı Harbiye Nezareti rahatsızlık duymakta; ilgili birimlere gönderdiği yazılarda, millî müfrezelere üye ve destek olunmaması uyarısında bulunmaktaydı.[9] Ancak Osmanlı Harbiye Nezaretinin ülkenin işgal edilişi karşısında, kendi millî vicdanlarından hareket eden yurtsever komutanların bu uyarılara pek kulak asmayacağını tahmin etmesi bu aşamada elbette çok zordu. Öyle ki Ankara'da 20'nci Kolorduya komuta etmekte olan Ali Fuat Paşa, Kuvayımilliye komutanlığı da yapıyor, henüz düzenli orduya geçilmediği bu dönemde, Kuvayımilliye güçlerinin belli amaçlar doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışıyordu. Bu olaylar olurken düzenli birlikler Anadolu'da yurtseverlerden oluşan sivil kuvvetlerle ilişkilerini hep sürdürdüler. Örneğin, millî güçlerin yiyecek, elbise ve harp malzemelerinin ordu tarafından yerine getirilmesinin uygun olduğuna ilişkin kararlar alındı. Mustafa Kemal Paşa komutanlarla yaptığı görüşmelerde, bölge komutanları ve askerlik şubesi başkanları aracılığı ile çabuk ve etkin biçimde yardımda bulunulmasını, sivil örgütlerin başında bulunanlardan da ne olur ne olmaz diye örgüte bağlı kalacaklarına ilişkin söz alınmasını istedi.[10]

Kuvayıseyyare ulusal güçlerin hareketli kesimini oluşturuyordu. Bir yerden bir yere intikal etme yetenekleri vardı. Bu güçlerin komutanlığını Çerkez Ethem yapıyordu. Çerkez Ethem'in kendi kendine verdiği bu görev, yerine getirilen görevlerin işlevselliği açısından bir olupbitti olsa da, dönemin öteki düzenli askerî birlikleri tarafından da benimsenmişti. Bu tarihlerde Anadolu'nun her yanında isyanlar vardı. Padişah fermanları ve dönemin şeyhülislamı Abdullah Efendi'nin fetvalarıyla Mustafa Kemal ve taraftarlarının ortadan kaldırılmasının dinen vacip olduğuna dair fetvalar yayımlanıyordu. Bu propagandanın etkisinde kalan Anadolu'da pek çok yerde ayaklanma çıktığında bunların bastırılmasında Çerkez Ethem'in atlı seyyar güçlerinin büyük bir etkisi oldu. Geyve, Adapazarı, Düzce ve Bolu bölgesinde ortaya çıkan isyanların üzerine Çerkez Ethem'e bağlı güçler hızla ulaşıyor, çetin uğraşılar veriyor; sonunda ayaklanmalar bastırılıyor, ulusal güçlerin varlığı bu bölgelerde duyuruluyor ve benimsetiliyordu.[11] Çerkez Ethem yoksul kitleler üzerinden önemli bir etkiye sahipti. Onu da kendileri gibi halktan

---

[8] *agm.;* s. 378.
[9] *agm.;* s. 379.
[10] *agm.;* s. 379-381.
[11] Kemal Arı; *Türk Devrim Tarihi I*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2012, s. 327.

gelen biri gibi görüyor ve benimsiyorlardı. Kimi solcu zümreler üzerinde onun bir halk önderi olduğu gibi görüşler de benimsenmişti. Çerkez Ethem bir olayı bastırmaya gittiğinde acımasız davranan bir kişiliğe sahipti. İstanbul Hükûmeti tarafından kollanan bir sivil ya da asker bürokrata ya da bir feodal güce karşı, eğer bir ihanet eylemi görmüşse, son derece acımasız davranıyor; bu davranışları o günün dünyasında bir efsane değeri alabiliyordu. Kuvayımilliyeye karşı olan kimi hatırı sayılır kişiler, onun hıncından çekiniyorlardı. Ethem kendisine karşı oluşan bu güvenden de destek alarak çevresinde kimisi işsiz güçsüz, kimisi kanun kaçağı, kimisi maceraperest kişilerden oluşan müfrezesini gittikçe büyütme yoluna gidiyordu. Batı Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi özellikle Kütahya ve yöresinde Çerkez Ethem'in namı ve ünü almış başını gitmişti. Derken, Yozgat'ta Çapanoğulları ayaklandı. 1920 yılının Şubat ayıydı. Ayaklanma birkaç ay sürdü. Ayaklanan Çapanoğulları bütünüyle Yozgat'ı ele geçirmiş, bölgede ulusal oluşumun varlığına son vermişti. Üstelik bu hareket, adım adım çevreye yayılma eğilimi içine de girmişti. Çapanoğullarına bölge halkından yoğun katılımlar oluyor, bu gelişme Ankara'yı derin bir kuşku ortamına itiyordu.[12]

Bu zaman dilimi, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da bir meclis açmak için uğraş verdiği aylara denk geliyordu. Ayaklanmanın hedefi, öteki ayaklanmalar gibi Ankara ve doğal olarak Meclisti.

Meclis, elindeki güçlerle bu ayaklanmaları bastırmanın o an için olanaklı olmadığını derhâl gördü. Meclis ulusal varlığı tehlikeye sokan bu hareketin bastırılması için Çerkez Ethem'den yardım istedi. Ethem'i Ankara'ya çağırdı. Kendi iç dünyasında hep askerlere özenti içinde bakmış olan Çerkez Ethem, pek çok paşanın böyle bir isyanı bastırmak için kendisinden medet umar olduğunu görünce önü alınamaz egosunun tutsağı olmuştu. Artık o; düşük rütbeli subaylara değil, paşalara bile tepelerden bakıyor, güç elinde olduğu için kendisi olmazsa hiçbir şeyin yapılamayacağını düşünüyordu. Bu kez o, içinde türlü duygularla kabaran egosu ve hoşnutsuz tavırlarıyla Yozgat yollarına döküldü. Yozgat'a geçerken Ankara'ya uğradı. Mustafa Kemal Paşa ile görüştü.

Yozgat'a vardığında kısa sürede ayaklanmayı bastırdı. Bir kısım kışkırtıcıyı, ayaklanmaya katılanları kurşuna dizdirdi. Bununla yetinmedi, ayaklanan asilerin bir kısmını zorla kendi güçlerinin içine katarak Ankara'ya doğru harekete geçti. Sinir içinde söyleniyor, sağa sola buyruklar savuruyor; artık kendisi için belirlenen çizginin dışına çıktığını her tavrı ve sözüyle gösteriyordu. Kin bilediği kişi, görünürde Ankara Valisi Yahya Galip'ti. Onun ayaklananlara yardım ettiğini ileri sürüyor, bir halk mahkemesi kurulmasını isteyerek onun ve ona destek verenlerin yargılanarak idam edilmelerini istiyordu. Bu sözler ve istekler Ankara'ya ulaştığında, doğal olarak orada tedirginlik yaratıyordu. Bu çıkışlar ve suçlamalar, Ankara odaklı ulusal

[12] age.; s. 328.

oluşum üzerinde ikilik, ayrılık ve bölünme eğilimleri çıkarabilirdi. Doğal olarak ciddi bir belgeye dayanmayan, sırf kişisel hırsların sonucu olan bu istekler kabul edilecek gibi değildi. Ancak yine de bir sorun çıkmasın diye Yahya Galip görevden alınarak olay geçiştirilmeye çalışıldı.[13]

Ancak Çerkez Ethem yine de hızını alamadı ve kimilerine göre Ankara'ya döndüğünde Mustafa Kemal Paşa'yı ayaklarından meclis kapısına asacağını bile söylemekten geri kalmadı. Çerkez Ethem, aşırı egosuyla orta yerde dönüp duruyordu. Hâlâ bir halk mahkemesinin kurulmasını istiyor, Mustafa Kemal Paşa için söyledikleri yetmiyormuş gibi Miralay Refet Bey'in Yozgat İsyanı'nın bastırılmasında hiçbir katkısının olmadığını, kendisi savaşırken onun Çorum'da saklandığını ileri sürüyordu. Hırs almış başını gitmiş; köpük köpük, Uşak'tan Yozgat'a, Yozgat'tan da Ankara'ya doğru yayılıyordu. Çerkez bu kez, başka savlar ortaya attı. Refet Bey, yargılanmalıydı. Araya hemen hatırlı kişiler girerek Ethem'in isteklerini geçiştirmeye çalıştılar. Güçlükle bu isteklerinden vazgeçirildi.[14]

Çerkez Ethem; arkasında süvarileri, Yozgat'tan Ankara'ya doğru geliyordu. Ancak Yozgat İsyanı da bastırılmış; Ankara'ya yönelen kanlı kalkışma, güçlükle bastırılabilmişti. Meclis, Yozgat İsyanı'nın bastırmasından dolayı Çerkez Ethem'e *"Ulusal Kahraman"* unvanını verdi. Mustafa Kemal Paşa ise Çerkez Ethem Yozgat'tan döndüğünde, bu yasa tanımaz, kural bilmez kişiyle karşılaşmak istemedi. Batı Cephesi'ndeki durumu yerinde görmek amacıyla Eskişehir'e gitti. Ethem Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa Afyon'a geçmişti. Ulusal Savaş'ın başlarında, Ulusal Savaş'ı örgütleyen kişiler arasında oluşan bu çatlak, tam da Yunan ilerleyişinin başladığı bu günlerde, kabul edilecek gibi değildi. Bu durumun ivedi olarak çözülmesi gerekiyordu.[15]

Onca olumlu işler yapmış olan Çerkez Ethem'le artık yollar ayrılmak üzereydi. Kimi şeyler kabullenilebilir, görmezden gelinebilir; geçen zamanla birlikte, oluşan olumsuz duygular bir sönüş sürecine geçebilirdi.[16] Ancak kimi şeyler, olan bitenin üzerine binince sorunu daha da çetinleştiriyor; pek çok şey birbirini tetikliyor, kötü kader ağlarını örmekten geri kalmıyordu.

Artık Çerkez Ethem, Ankara'ya asla güvenmiyordu. O; kendisini Anadolu'nun en güçlü savunucusu, belki de fatihi olarak görüyor ve bu duygu kabarışıyla her dediğini yaptırabileceğini sanıyordu. Ankara'da ise özellikle Mustafa Kemal Paşa ve onun gibi düşünenler kararlı biçimde düzenli ordunun kurulması çabası içine girdiler. Çerkez Ethem'in bu yeni

---

[13] *age.;* s. 329.
[14] *age.;* s. 330.
[15] *age.;* s. 330. Yine bk. *Nutuk*; I, çeşitli sayfalar. Ayrıca bk. Zeki Sarıhan; *Çerkez Ethem İhaneti*, Kaynak Yay., İstanbul, 1998.
[16] Ayrıntılı Bilgi İçin bk.: Sarıhan; çeşitli sayfalar.

tavırları artık ona güvenilemeyeceğini, günü geldiğinde bir kalkışmaya yönelebileceğini açıkça göstermişti.[17]

Düzenli ordu kurulması yönünde düşünceler dile getirildiğinde ve bu sözler Çerkez Ethem'in kulağına gittiğinde, o buna şiddetle karşı çıktı. Temel düşüncesi, düzenli ordunun kurulmasıyla kendisinin ikinci planda kalacağıydı. Bunun için temasların başladığı duyumları kulağına çalınıyor, örneğin İsmet Bey'in bu yönde yaptığı konuşmalar kardeşleri tarafından kendisine aktarılıyordu. Bir ara Fevzi Paşa çıkmış, "*seyyar jandarma*" kurulacağını açıklamıştı. Bununla düşünülen, büyük ölçüde, Çerkez Ethem ve onun gibi düzen dışı güçlerin jandarma kadrosuna alınmasıydı. Bu nedenle asker alma kurullarına yazılar yazılarak askerlik çağı gelmiş olan kişilerin askere alınmasına ve bunlardan düzenli birlikler oluşturulmasına başlandı. Bu gelişmeler, özellikle Batı Cephesi'nde ilerleyen düşman ordusunun çok büyük tehlikeler yarattığı bir zaman diliminde, son derece önem oluşturuyordu. Bu buyruklar doğrultusunda asker alma kurulları çalışmalara başladılar.[18]

Asker alma kurulları, görev yaptıkları yerlerde askere alınacak kişi bulmakta güçlük çekiyorlardı. Geçmiş dönemin acı anıları içinde insanlar, çocuklarını hüzünlerle acılarla askere uğurluyorlardı. Korku, kaygı, umut ve hınç iç içeydi. Kimi yerlerde karşı duruşlar olmuyor değildi. Yeniden askere alınmak istemeyen ya da askerken kaçanlar dağlarda kol geziyor; yol kesip, adam soyup, eşkıyalık yapıyorlardı. Böyle olduğunda derhâl İstiklal Mahkemeleri o yöreye hareket ediyor, asker kaçaklarıyla ilgili olaylara müdahale ediyorlardı.[19]

1920 yılı sonlarına doğru Millî Ordunun ilk birlikleri oluşmaya ve eğitim yapmaya başlamışlardı. Bu gelişmelerden özellikle Çerkez Ethem son derece rahatsızdı. Mustafa Kemal Paşa, düşmanın askerî hareketliliğinin arttığının görüldüğü bir zamanda, Çerkez Ethem'in artık zarar verici bir konuma geldiğini görmüştü. Bu nedenle o, artık asi duruma gelmiş olan Batı Cephesi Komutanlığına bir emir yazarak artık kalkışma ve isyan boyutuna gelmiş bu katı duruş nedeniyle Çerkez Ethem'e bağlı güçlerin yok edilmesi emrini verdi. Yeni oluşturulan düzenli ordu birlikleri Çerkez Ethem güçlerinin üzerine yürüdü. Arka arkaya pek çok mevzide yoğun çarpışmalar oldu. Anadolu bir iç savaşın içinde kıvranıyor, kardeş kardeşi vuruyordu.[20]

Bu bir iç savaş demekti ve elbette bu olaya en çok sevinen de düşmandı. Ona bağlı güçler; iyi eğitim görmüş, savaş tekniğini bilen düzenli birliklerin karşısında duramadılar. Yenildiler ve dağınık bir hâlde, geriye doğru çekilmeye başladılar.[21] Çerkez Ethem'in Yunan ordusuna sığınmaktan

---

[17] Ayrıntılı bilgi için bk.: *Nutuk.*
[18] Arı; s. 332.
[19] Ayrıntı için bk. Ergün Aybars; *İstiklal Mahkemeleri C I-II,* Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1998, çeşitli sayfalar.
[20] Arı; s. 333.
[21] age.; s. 333-335.

başka seçeneği kalmamıştı. 26 Ocak 1921 günü Yunan ordusuna teslim oldu. Onun güçlerinden bir kısmı onunla birlikte Yunan askerlerine sığınmışken bir kısmı da ulusal ordunun yanında yer alarak düzenli birliklerde görev yapmaya başladı. O zamana dek düşmana karşı ortak bir gövde hâlinde yer alanlar, şimdi karşı cephelerde biri düşman saflarında, öteki karşı tarafta birbirlerine silah sıkmaya hazırdılar.[22]

Anadolu ise her şeye karşın kenetlenmeye çalışıyor, yok olmanın eşiğinde yeni bir dirilişi türlü sancılar ortasında gerçekleştirmek için kıvranıyordu.

Askere alınabilenler; içi firar olaylarıyla âdeta boşaltılmış, bir iskelet hâline gelmiş birliklerde eğitimden geçirilmeye çalışılıyordu. Ancak kulaklara fısıldanan kışkırtmalar, sultan ve halifenin askerliği kaldırdığına ilişkin söylentiler ve "*fitne fesat*" gibi nedenlerle askerden kaçışlar artıyordu. Subay kadroları da yetersizdi. Birinci Dünya Savaşı'nın pek çok cephesinde, Türk subayları âdeta erimişti. Ardından da bırakışma ile birlikte kadroların lağvedilmesiyle bu yurtsever kişiler oraya buraya savrulmuşlar; üstelik ittihatçılık gibi saçma bir suçlamayla karşı karşıya da kalmışlar ve sanki bir günah keçisine çevrilmişlerdi. Karşı propagandalar ise durmuyor; köşe bucak oraya buraya sızmış olan casuslar ve bozguncular, üzerlerine düşen görevi layıkıyla yapmaya çalışıyorlardı.[23]

Askerden kaçışlar için çıkarılan yasa ile güvenliği sağlamak için kırsal alanda görev yapacak gezici jandarma birlikleri oluşturuldu. Ankara'da subay eksikliğini gidermek için bir subay okulu açıldı. Ordunun gereksinimleri hükûmet tarafından karşılanmaya çalışılıyordu. Ardından seyyar güçleri bir disipline sokmak için atak yapıldı: Kuvayımilliye birlikleri, Savunma Bakanlığına bağlandı.

Bu düşünceler doğrultusunda hemen harekete geçildi. Batı Anadolu'da düşman ordusuna karşı bir cephe oluşturulmuştu. Bu cephe ikiye bölünerek güney kısmına komutan olarak ATATÜRK'le birlikte Samsun'a çıkanlardan Refet Bey (Bele), batı kısmına ise İsmet Bey (İnönü) komutan olarak atandı. Bütün bu düzenlemelerde, ordu komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa temel belirleyiciydi. Batı Cephesi'nde bulunan ordudaki askerî birlikler, piyadelerden ve topçulardan oluşuyordu. O günkü askerlik tekniği açısından bu çok gerekli ve belki de ordu için kaçınılmaz bir oluşumdu.

3. Sonuç

Düzenli ordu, çağdaş ordu yapılanmasında en önemli kurumdur. Düzenli orduların işgaline karşı bir ülke, toplumsal bir refleks olarak sivil direniş güçleriyle bir süre karşı koyabilir. Ancak bu mücadele tekniğinin,

---

[22] Konu için genel olarak bk. Zeki Sarıhan; *Çerkez Ethem İhaneti*, Kaynak Yay., İstanbul, 1998. Yine bk. Ahmet Seyrek; *Çerkez Ethem'in Anıları*, Nokta Yay., İstanbul, 2008. Yine ayrıca, *Nutuk*'ta ilgili sayfalara bakılabilir.

[23] Arı; s. 334.

sürdürülebilir olmasını beklemek olanaksızdır. Sonuç olarak sağlam bir yurt savunması için düzenli ordu kaçınılmazdır. Türk Ulusal Savaşı'nda düzenli ordunun kuruluşu, en önemli adımlardan birisi olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusunun yeniden kuruluşunda yaşanan bu sancılı dönemde, ister istemez milis kuvvetlerin öncülerinde kişisel kaprisler ve iç savaş riskleri ortaya çıkmıştır. Sonunda bu kaprisler aşılmış, ayaklanan kesimlerle düzenli ordu bir mücadeleye girerek bundan başarıyla çıkmış ve artık ulusun kaderinin belirlenmesinde en etkili rollerden birini oynayacak olan "Düzenli Ordu" sahnedeki yerini almıştır. Bu aşamadan sonra onun eksiklerini gidermek, daha çağdaş bir ordu kimliğine ulaşılması için çaba göstermek ve ulusal orduyu güçlendirmek dönemi başlamıştır. Türk ulusu için "göz bebeği" olarak nitelendirilen bu ordu; sonuçta Sakarya, Büyük Taarruz, Dumlupınar Savaşları ve yenilen düşmanı takip hareketlerine katılarak yurdun kurtarılmasında en büyük rolü oynamıştır. Bu nedenle tarihte "Düzenli Ordunun Kuruluşu" olarak yer almış olan ve artık "Kuvayımilliye" dönemini sona erdiren bu olay, ulusal savaşın temel dönüşüm noktalarından biridir.

Kaynaklar

AKŞİN, Sina; *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

ALTAY, Fahrettin; *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, İstanbul, 1949.

APAK, Rahmi; *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* TTK Basımevi, Ankara, 1990.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk*, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

AYBARS, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri C I-II,* Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1998.

GOLOĞLU, Mahmut; *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

KANSU, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'le Beraber*, TTK Basımevi, Ankara, 1966.

KARABEKİR, Kâzım; *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008.

KAYMAZ, Nejat; "Misakımillî Üzerine Yapılan Tartışmalar" *VIII. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, 1977.

SARIHAN, Zeki; *Çerkez Ethem'in İhaneti,* Kaynak Yay., İstanbul, 1998.

SAYLAN, Gürkan; Fırat "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)" *Marmara Üniversitesi Öner Dergisi*, C II, S 41, Ocak 2014.

SEYREK, Ahmet; *Çerkez Ethem'in Anıları*, Nokta Yay., İstanbul, 2008.

TURAN, Şerafettin; *Türk Devrim Tarihi*, C II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998.

YAMAN, Ahmet Emin; "Millî Ordudan Düzenli Orduya", *ATATÜRK Yolu Dergisi*, C II, S 6, Ankara, 1990.